

РЕЦЕНЗІЇ

© Назарій Христан* (Чернівці)

«СУЧАСНІСТЬ ПОВЕРНЕНА У МИНУЛЕ»:

РЕЦЕНЗІЯ НА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНЕ ВИДАННЯ: Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923: Енциклопедія: У 4 т. Т. 1: А-Ж. Івано-Франківськ, 2018. 688 с.; Т. 2: З-О. Івано-Франківськ, 2019. 832 с.; Т. 3: П-С. Івано-Франківськ, 2020. 576 с.; Т. 4: Т-Я. Івано-Франківськ, 2021. 688 с.

Національна революція 1917-1921 рр. стала одним із вирішальних етапів у процесі державотворення України. Помітне місце в історії Української революції займає Західно-Українська Народна Республіка, проголошена 1 листопада 1918 р. у Львові. Ця епохальна подія стала логічним вислідом тисячолітнього процесу державотворення. Вперше, з часу існування Держави Романовичів (Королівства Русі), населення західноукраїнських земель проголосило свою незалежну демократичну державу. Реалізувати свій шанс у час Революції українцям не вдалося, втім сформована національна й державна ідея продовжила існувати й привела до відновлення української державності 1991 р.

Високо шануючи досягнення Української національної революції, дослідники Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника заснували масштабний дослідницький і видавничий проєкт у рамках столітнього ювілею утворення ЗУНР та проголошення Акта злуки УНР та ЗУНР – підготовки комплексного енциклопедичного наукового видання, присвяченого Західно-Українській Народній Республіці. Урочиста презентація чотирьох томів Енциклопедії відбулася в Івано-Франківську 29 жовтня 2021 р. до Дня Листопадового чину. Енциклопедизація одного з визначальних періодів українського минулого викликала значний інтерес наукової спільноти й не менше зацікавлення широкої громадськості Прикарпаття, Буковини й, зрештою, усієї України. Яскравим свідченням цього стала перемога видання «Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923: Енциклопедія» (у 4 томах) у конкурсі «Книжка року 2021» в номінації «Минувшина. Популярні видання / історична публіцистика».

Хронологічно праця охоплює доволі значний проміжок часу – від початку Першої світової війни й до березня 1923 р., коли внаслідок рішення Антанти територія Східної Галичини була передана до Польщі, а ЗУНР остаточно припинила своє існування.

Історія ЗУНР належить до кола мало вивчених і відверто дискусійних/контраверсійних тем українського минулого. Визвольні змагання українців Східної Галичини зазнали серйозного впливу з боку радянської ідеології й культивувались як проєкт «німецької політики», а сама Західно-Українська Народна Республіка вважалась своєрідним «стороннім тілом» й «витвором української буржуазної контрреволюції». Виходячи із цих обставин, у час Незалежності перед українськими дослідниками постало надскладне завдання – очистити минуле Наддністрянських визвольних змагань від сумнівних радянських кліше, міфів і стереотипів, подолати конфліктні й контраверсійні сторони тлумачення та вивести студії досліджень історії ЗУНР на якісно новий фаховий рівень.

Енциклопедичне видання, присвячене Західно-Українській Народній Республіці, стало підсумком багаторічної копіткої праці насамперед дослідників Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, де активно працює школа студій ЗУНР нині вже покійного професора Олександра Карпенка. Долучились до написання цієї фундаментальної роботи

* к.і.н., асистент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

PhD in History, Assistant Professor, Department of History of Ukraine, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

orcid.org/0000-0003-3601-2153

e-mail: n.khrystan@chnu.edu.ua

дослідники з Інституту історії України НАН України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса, Інституту народознавства, Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича, Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, Канадського інституту українських студій, Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Львівського національного університету ім. І. Франка, Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серед провідних вчених дослідницьких інституцій варто відзначити великий внесок М. Кугутяка, М. Литвина, С. Павлюка, О. Рафальського, О. Ресента, І. Соляра, І. Цепенди, О. Добржанського, В. Старика, М. Чучка, О. Жерноклеєва, В. Марчука, І. Патриляка, І. Райківського, В. Верстюка, С. Дерев'янка, М. Лазаровича, І. Монолатія, М. Гуйванюка, О. Руснака та багатьох інших.

При підготовці нарисів до такого масштабного видання й виходячи із потреби надати якісно нові вектори дослідницьких пошуків в історії ЗУНР було залучено чисельні й різноманітні за формою й змістом документи, які зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного історичного архіву України у Львові, Галузевого державного архіву Служби безпеки України. Значна частина текстів написана на основі державних архівів тих регіонів, де діяла й функціонувала ЗУНР, – Вінницької, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської й Чернівецької областей. Окремі статті Енциклопедії містять матеріали з фондів Центрального державного кінофотофоноархіву України. Окрім того, враховуючи високий дослідницький клас авторів, ми знаємо, що при підготовці матеріалів було опрацьовано численні джерела з історії визвольних змагань українців, які зберігаються в архівних установах інших держав, передовсім таких, як Німеччина, Польща, Австрія, Чехія, США, Велика Британія й Франція. Значна кількість нарисів Енциклопедії у своїй основі містить численну мемуаристику безпосередніх учасників чи очевидців революційних подій й значну кількість періодики.

Тематика Енциклопедії охоплює усі проблемні сфери Української національної революції на західноукраїнських землях. Ця фундаментальна праця містить 3269 статей, серед яких – 2660 присвячені біографістиці й 580 різного роду суспільно-політичним та культурним явищам. На сторінках чотирьох томів праці ми маємо змогу ознайомитись із державно-правовими процесами у ЗУНР, особливостями суспільно-економічних і політичних процесів, військового мистецтва й збройної боротьби, отримати уявлення про міжнародні та міжнаціональні відносини регіону, простежити національно-культурні взаємини й визвольні змагання українців за свободу та суверенність України, а також зрозуміти специфіку державно-церковних взаємин того часу.

Концептуальне тло Енциклопедії наскрізь пронизане спробами осмислення й переосмислення феномену Української Революції й діяльності ЗУНР у часі довгої тривалості, особливостей комеморативних практик та формування пантеону місць пам'яті присвяченого визвольній боротьбі. Фундаментальна праця із якісно нової дослідницької точки зору порушує такі важливі проблеми, як утворення ЗУНР, місця «Листопадового зриву» як феномену української та європейської історії, формування правових засад, унікальної ролі Української Галицької Армії як основи збройних сил, ідеології ЗУНР як державотворчого чинника у визвольних змаганнях, особливостей формування суспільно-світоглядних орієнтирів національної еліти й селянства.

Значна частина статей присвячена біографістиці, матеріали суттєво доповнюють й розширюють наші знання про життєвий шлях українських еліт, державних діячів – секретарів, міністрів, комісарів, військових командирів. Важливими як для науковців, так і для широкої громадськості будуть нариси, присвячені українським вченим, різного роду культурним та релігійним діячам, котрі тією чи іншою мірою були дотичні до процесу українського державотворення. Адже саме вчасно зроблений життєвий вибір і став подальшим орієнтиром їхнього життя та долі їхніх сімей.

Помітним досягненням Енциклопедії є запропонована якісно нова модель періодизації Української революції, яка хронологічно бере свої витоки із серпня 1914 р. та завершується у березні 1923 р. Такий підхід дозволяє отримати можливість інтерпретації західноукраїнських революційних подій у контексті нерозривного загальноєвропейського революційного процесу, який розпочався у 1914 р. Виходячи із цього, західноукраїнські землі виступають рівним державним суб'єктом європейського культурно-політичного простору, а не своєрідним придатком країн-метрополій. Такий дослідницький вектор цілковито відмежовує й розриває історію західноукраїнських

визвольних змагань від так званого «руського міра» та комплексу політичної й національної неповноцінності, який так довго конструювався у час СРСР, і дозволяє вивчати минуле наших земель у контексті нерозривного європейського цивілізаційного виміру. Авторам, завдяки масштабному й комплексному підходу до висвітлення феномену ЗУНР, вдалося показати й остаточно розвінчати міф, що революція в Україні не може розглядатись як регіональний варіант російської революції, адже вона охоплювала й ту частину українських земель, які ніколи не були частиною Російської імперії, а саме Буковину, Галичину й Закарпаття.

Окремо варто зосередити увагу на інтелектуальному доробку вчених із Буковини. Історія краю досить довго була заручницею стійких радянських наративів про вплив російських революцій 1905-1907 і 1917 рр., про результати Буковинського віча, яке буцімто заявило про бажання возз'єднатись із Радянською Україною, й врешті про героїчне визволення та історичну місію входження регіону до складу СРСР після 1940 р. Такий згусток історичних міфів та кліше був представлений у Великій радянській енциклопедії і, як наслідок, довго культивувався в українській історичній та суспільно-політичній думці, породивши комплекс міфологем у частини суспільства.

У час відновлення Української незалежності буковинські науковці доклали неймовірні зусилля для інтелектуального очищення й переосмислення сумнівного радянського спадку минулого, надання фахових наукових векторів і перспектив дослідження краю. Дослідники спростували радянські міфи про «жовтневу революцію» на Буковині, як і вплив більшовизму та бажання «возз'єднатись» із советами загалом. Юридично українська частина Буковини у листопаді 1918 р. була проголошена складовою ЗУНР, яка у свою чергу у січні наступного року об'єдналась із УНР. Досягнення вчених виявились належним чином репрезентовані в томах Енциклопедії. Популяризуючи наукові здобутки для широкого читача, на сторінках видання ми можемо прочитати про такі знакові й доленосні події та явища на Буковині, як «Буковинська делегація УНРади», «Буковинський крайовий виділ», «Український крайовий комітет», «Буковинське віче», «Буковинський сейм» та багато іншого. Висвітлено нариси біографій видатних буковинських політичних діячів і відомих інтелектуалів – О. Поповича, М. Василька, І. Семаки, М. Кордуби, Є. Пігуляка, С. Смаль-Стоцького, А. Ончула та ін. Своїми напрацюваннями дослідники продемонстрували прагнення буковинців доєднатись до Великої України й підпорядкування краю львівському українському уряду, а отже – підтвердили багатовікову культурно-просторову лінію самоідентичності лозунгом «бажаємо до України».

Поява такого фундаментального видання, як «Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923: Енциклопедія», сприятиме утвердженню історичної правди про ЗУНР, узагальненню історіографічних та історико-правових здобутків і розкриттю методичних та методологічних аспектів вивчення історії держави і права у культурному просторі формування політичної й національної української ідентичності. У надскладних умовах сьогодення дуже важливо акцентувати увагу наукової спільноти й громадськості на актуальності нових підходів до переосмислення та узагальнення історичного досвіду державотворення ЗУНР, її внутрішньої й зовнішньої політики, національних процесів, місця у системі міжнародних відносин, діяльності видатних особистостей. Енциклопедія є довгоочікуваним і необхідним посиленням історичного, історіософського, людського, гуманістичного й культурно-антропологічного досвіду у контексті вивчення минулого ЗУНР, яке сприяє якісно новому осмисленню досвіду українського державотворення і є запорукою нашого гідного майбутнього.